

RECHT ALS KUNST?

Derk Venema

Terwijl het academische juristendom zich ter verstrooiing buigt over de vraag of 'rechtsgeleerdheid' misschien wel een wetenschap is, werpt kunstenaar Jonas Staal een geheel andere vraag op: is recht *kunst*? Natuurlijk zijn er vele relaties tussen recht en kunst. In de eerste plaats is het de verpersoonlijking van het recht, Vrouwe Justitia zelve, die op velerlei wijzen door kunstenaars is uitgebeeld. Ook de juristen in het ondermaanse laten zich graag vereeuwigen, waarvan de bekendste voorbeelden in de portretten-galerij bij de Hoge Raad hangen. En er zijn kunstzinnige en kunstminnende juristen, en met de belletristiek is er zowaar sprake van kruisbestuiving: juridische thema's in de literatuur leiden tot een heuse onderzoekstroming 'law and literature'. Hier is echter iets minder voor de hand liggends aan de orde: een *rechtszaak als kunstwerk*.

Staal nam ten aanzien van zijn rechtszaak niet de houding aan van geïntimideerd lijdend voorwerp en ook niet die van een verongelichte maar strijd bare partij binnen het strafproces

Staal stond terecht op verdenking van het bedreigen van Geert Wilders. Hij had namelijk in Rotterdam en Den Haag op verschillende plaatsen foto's van de politicus met waxinelichtjes opgesteld, wat erg deed denken aan de tijdelijke monumentjes die tegenwoordig veelvuldig voor slachtoffers van ongelukken of misdrijven worden opgericht. Hij werd tot tweemaal toe vrijgesproken (rechtbank Rotterdam 17 augustus 2007, LJN: BB1962, hoger beroep bij het Gerechtshof Den Haag 4 juni 2008, LJN: BD3034). De vraag waarom de onverschrokken strijder voor de vrijheid van meningsuiting aangifte tegen de kunstenaar

heeft gedaan laat ik, evenals de vragen die de rechters moeten beantwoorden, terzijde. Het gaat mij om het volgende: Staal nam ten aanzien van zijn rechtszaak niet de houding aan van geïntimideerd lijdend voorwerp en ook niet die van een verongelichte maar strijd bare partij binnen het strafproces. Hij nam zelfs helemaal geen houding aan die van een verdachte verwacht kon worden. Hij ging niet in op de beschuldiging, trachtte geen juridische tegenargumenten in te brengen, kortom: hij speelde het spel niet mee. Wat hij wel deed was misschien wel het meest consequente wat een kunstenaar kan doen wanneer zijn kunstenaarsschap tot voorwerp wordt gemaakt van strafrechtelijke vervolging: daar kunst van maken. Staal claimde de rechtszaak in zijn geheel als kunstwerk, als een *performance*, een voorstelling van zijn hand: 'De Geert Wilders Werken II – Een Rechtszaak / Pleidooi No. II' (zie www.jonasstaal.nl).

Staal claimde de rechtszaak in zijn geheel als kunstwerk

Kan dat eigenlijk wel? Op zich heeft een rechtszaak wel iets van een toneelstuk: er is een script, een decor en er zijn diverse rollen en acteurs, die binnen zekere grenzen een eigen interpretatie van hun rol ten beste kunnen geven. De voorstelling is meestal vrij toegankelijk. Maar Staal was toch niet zelf de auteur of regisseur van de rechtszaak? Hij speelde toch enkel een (ongewilde) rol? Hoe kan de rechtszaak dan *zijn* kunstwerk worden? Voorop staat evenwel dat de rechtszaak er zonder de verdachte kunstenaar niet geweest was. Bovendien draait de procedure om hem en zijn werk; we spreken niet voor niets van 'zijn' rechtszaak. Moet een kunstenaar zijn kunstwerk helemaal zelf vervaardigd hebben om het auteurschap te kunnen claimen? Er bestaan lege schilderijlijsten op statieven langs wandelpaden in natuurgebieden. Wat behoort er dan precies tot het kunstwerk en waarvan kun je zeggen dat de kunstenaar het heeft 'gemaakt'?

Tegenwoordig kan alles in een lijst of op een sokkel kunst zijn, sterker nog: lijsten, sokkels, podia, signering, auteursrechten en zelfs kunstenaars zijn daarbij overbodig en irrelevant geworden. Kunst is alles wat zich kan (laten) presenteren en representeren. De rol van een kunstenaar kan variëren van de originele maker van elk deeltje van een uniek werk tot louter 'aanwijzer', presentator van iets als 'kunstwerk'. Vaak krijgt een alledaags voorwerp dat als kunst wordt gepresenteerd een andere dan de alledaagse betekenis. Dat is voor een groot deel wat Staal heeft gedaan: iets alledaags, een rechtszaak, tot kunstwerk bombarderen en het zo op een onalledaagse manier laten verschijnen. Toch heeft hij er ook iets aan toegevoegd dat wel geheel van eigen hand was: een pleidooi. Een blik op die toespraak maakt de betekenis van het rechtszaakkunstwerk duidelijk.

In het pleidooi opponeert Staal ware vrijheid, waaronder die van de kunstenaar, aan de schijnvrijheid in de burgerlijke, democratische samenleving binnen een rechtsstaat

In het pleidooi – 'geen verdediging, maar een aanval' – vindt iets merkwaardigs plaats. Staal opponeert ware vrijheid, waaronder die van de kunstenaar, aan de schijnvrijheid in de burgerlijke, democratische samenleving binnen een rechtsstaat. Liever wordt hij veroordeeld voor bedreiging dan dat hij er genoegen mee neemt zich als 'gemarginaliseerde pion' op te houden binnen de steeds verder krimpde veilige marges die het systeem nog openhoudt voor mooie, maar ongevaarlijke en voor politici en de politieke orde niet al te confronterende kunstuitingen. De toespraak is integraal onderdeel van de rechtszaak, maar

Detail 'Iconen 2002-2006' uit 'Dutch Triptych' van Jonas Staal. Deze foto is genomen op GOGBOT festival Enschede.

© PLANETART

zegt tegelijkertijd hoe we die rechtszaak moeten zien, namelijk als voorstelling van het 'populistische theater van sentimentele politiek':

'Niets is méér tekenend voor de huidige staat van onze politiek, dan het gegeven dat een serie kunstwerken die juist deze conditie ter discussie stelden, resulteren in een rechtszaak aangestuurd door de persoonlijke emoties van een volksvertegenwoordiger, emoties die hebben geleid tot de gewillige instrumentalisering van het Openbaar Ministerie voor populistische doeleinden.'

Dat zie je niet vaak: een kunstwerk dat zelf zegt hoe het graag begrepen wil worden. Kunstenaar, boodschap en kunstwerk vallen hier samen zoals volgens Staal de politieke persoonlijkheid Wilders en diens boodschap ook samenvallen. De taak van de kunstenaar wordt door Staal opgevat als het op losse schroeven zetten van de gewone manier van kijken, het ondermijnen van de gebruikelijke betekenissen die aan de dingen worden gehecht. Daardoor zou men zich anders tot zijn omgeving kunnen gaan verhouden, er ontstaat ruimte voor nieuwe betekenissen. Terzijde zij hierbij opgemerkt dat deze ruimte in dit geval op voorhand

al door Staal wordt ingevuld doordat hij de toeschouwer bij de hand neemt en een nieuwe betekenis voorschrijft in plaats van die in het midden te laten.

De kunstenaar bereikt de relativering van de schijnbaar ongelimiteerde jurisdictie van het recht: het juridische is ook maar één manier om de werkelijkheid te zien en te organiseren en lang niet de enig mogelijke

Wat laat dit rechtszaakkunstwerk nu zien? Het presenteert zichzelf, deels expliciet, als een procedure binnen een in zichzelf gekeerde rechtsstaat die de openbare ruimte als haar eigen domein, product en jurisdictie ziet. Het is de vraag in hoeverre een kunstenaar daaraan kan ontsnappen. Staals vrijspraak is een van overheidswege verstrekte verblijfsvergunning voor

het marginale territorium van de vrijheid van meningsuiting. Zijn kunst is ingekapseld, juridisch goedgekeurd. Anderzijds laat hij de procedure geen vat op hem krijgen door zich niet in juridische context te laten plaatsen maar de procedure juist in de context van de kunst te plaatsen. De betrokken rechters zullen er waarschijnlijk om hebben gegniffeld: 'haha, wij zijn toch zeker niet jouw kunstwerk?' Maar Staal gniffelt keihard terug: 'haha, ik ben toch zeker niet jullie rechtssubject?' Dat is een teer punt, want de gelding van het recht is afhankelijk van de acceptatie door de burgers. Hiermee bereikt de kunstenaar de relativering van de schijnbaar ongelimiteerde jurisdictie van het recht: het juridische is ook maar één manier om de werkelijkheid te zien en te organiseren en lang niet de enig mogelijke. 'Recht als kunst' betekent dan: recht als een kunstmatige ordening van de werkelijkheid. Wie zich dat nu en dan realiseert, breekt makkelijker door vastgeroeste juridische kaders heen, op zoek naar alternatieve oplossingen die niet altijd juridisch hoeven zijn. Artificatie als tegengif tegen juridisering!